

УДК 159.956

ІНТУЇЦІЯ В ПРОФЕСІЙНОМУ ЗРОСТАННІ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИКА

2005 р., О.Ф. Хміляр

*кандидат психологічних наук, начальник науково-дослідної лабораторії, заступник
начальника відділу військово-психологічних досліджень
Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних сил України*

Динаміка розвитку суспільства на сучасному етапі реформування Збройних сил України вимагає від особистості військового керівника не тільки високого рівня індивідуальної майстерності, дисциплінованості, стройового вишколу, але й здібності швидко розбиратись в складних умовах й майже миттєво знаходити правильне рішення в екстремальних ситуаціях. Цю здібність особистості прийнято називати інтуїцією.

Поняття інтуїції тривалий час було “оточено” ореолом певної містичної таємничості. Саме тому в радянській психології чітко простежується схильність ігнорувати і навіть замовчувати її. Слідуючи цим “цензурним” канонам, цілому поколінню талановитих психологів приходилось уникати ряд психологічних термінів так чи інакше пов’язаних з інтуїцією.

Головна мета даної статті полягає у висвітленні деяких сторін цього надзвичайно складного психологічного факту яким є інтуїція, й в показі ролі “інтуїції особистості військового керівника” в різноманітних аспектах професійної діяльності.

В своєму становленні поняття інтуїції інтерпретувалось по різному: як “духовне око”, “вірний погляд”, “такт судження”, “натхнення” і таке інше [5]. Досить часто для позначення інтуїції використовували французьке висловлювання “coup d’oeil”. Успіх на війні залежить від “coup d’oeil”, – писав Наполеон [4]. Клаузевіц під “coup d’oeil” розумів швидке знаходження істини, яка на думку цього військового теоретика є практично недосяжною для військового керівника середнього складу розуму, або ж дається лише після тривалого обмірковування [2].

З точки зору логіки, або теорії пізнання, інтуїція не являється якимось особливим шляхом пізнання, яке знаходиться поряд з відчуттям і мисленням. Скоріш за все інтуїція розуміється як “швидко зроблений розрахунок”. З психологічної ж точки зору, інтуїція розглядається як психічний процес, особлива здібність та своєрідна сторона розумової праці [5].

Для більш ґрунтовного висвітлення ролі інтуїції в професійній діяльності особистості військового керівника, подальше дослідження побудуємо на основі фундаментальної праці Б.М. Теплова “Ум полководця” [6]. Зупинимось на шести найбільш розповсюджених сторонах інтуїції які мають місце в сучасній

психологічній літературі й порівняємо наскільки вони актуальні для діяльності особистості військового керівника.

1. *Інтуїція – як симультанне сприйняття та швидко зроблений розрахунок.* Для прийняття швидкого і правильного рішення на полі бою воєначальнику необхідно охопити одразу “і цілісність і деталі”, поєднавши їх з конкретністю мислення. В цьому відношенні розум військового керівника має багато спільного з розумом художника [6]. Підкреслюючи конкретність мислення як неодмінну умову успіху Б.М. Теплов [6, 271] зазначає, що справжній військовий геній – це в першу чергу “геній цілого” і “геній деталей”. З цієї точки зору інтуїція військового керівника окрім швидкості протікання характеризується глибиною процесів мислення, суджень та умовиводів.

Досить повчальним в інтуїції військового керівника є висловлювання Клаузевіца, який писав: “Розумова діяльність офіцера на війні покидає область шаблонного знання – логіки і математики й перетворюється на мистецтво в більш широкому розумінні цього слова, тобто в уміння інтуїтивно вибирати з великої кількості предметів та обставин найбільш цінні та важливі” [3, 304-305]. Даним мистецтвом бездоганно володів Суворов, Наполеон та ряд інших талановитих полководців минулого.

2. *Інтуїція – як підсвідомий і мимовільний прояв творчої думки.* Розглянемо, яким чином проявляються ці ознаки інтуїції в діяльності військового керівника. Б.М. Теплов пише: “Весь процес миттєвого розуміння і прийняття рішення військовим керівником ніяк не можна назвати підсвідомим. Скоріш навпаки. Та виняткова швидкість думки яка необхідна військовому керівнику, передбачає максимальну ясність свідомості” [6, 322]. Отже, інтуїція – це максимальна концентрація свідомості.

В той же час, швидкість, з якою протікає мислення військового керівника в екстремальних умовах виключає можливість повного усвідомлення всіх його ланок. Інтуїтивно відчуючи, як саме необхідно поступити в даний момент, військовий керівник, як правило, не усвідомлює того шляху, за допомогою якого він досягнув прогнозованого результату. Тому, інтуїтивний умовивід – це завжди скорочений умовивід, але скорочений не стільки за рахунок випадання тих чи інших ланок, скільки за рахунок того, що дані ланки протікають більш або менш підсвідомо [6].

Що ж стосується мимовільності інтуїції, то в даному питанні думки вчених розходяться. Одні з них, в мимовільності вбачають основну, випереджаючу ознаку інтуїції. Так, Риньяно (1920), визначає інтуїцію, як “будь-яку констатацію, що виникла мимовільно і спонтанно”. З цієї позиції, інтуїцією можна назвати будь-яку оригінальну ідею, яка приходить в голову людині не в процесі роботи над даним питанням, а в той момент, коли вона зайнята зовсім іншими справами і над даним питанням не замислюється. Іншої думки дотримується Б.М. Теплов. З його точки зору, полководцю, в кожен момент

роботи над розв'язанням тієї чи іншої задачі, потрібні “не які-небудь ідеї взагалі”, навіть самі оригінальні, цікаві та цінні, а саме ті, які містять в собі рішення даної задачі. “Будь-яка ідея полководця має цінність тільки в тому випадку, коли вона виникає своєчасно” – зазначає вчений [6, 323].

В подальшому Теплов робить висновок, що ознака “мимовільності” інтуїції полководця не властива взагалі. Так як, вбачати в мимовільності ознаку інтуїції в цілому, – значить звужувати мислення до деяких спеціальних теорій мислення, в яких, спонтанно виникаючі ідеї можуть відігравати важливу роль.

3. Наглядність інтуїції. Роль слова в інтуїтивному процесі.

Однією з ознак інтуїції є її наглядний характер, на фоні якого значно зменшується роль слова. Б.М. Теплов, виходячи з даного припущення, розрізняє два види мислення: а) мислення дискурсивне, або словесно-формулююче, що будується на внутрішньому мовленні, та мислення інтуїтивне, або наглядне. Зазначені види мислення досить тісно взаємозв'язані. В той же час, інтуїтивне мислення відрізняється від дискурсивного домінуванням наглядності й незначною роллю слова. “Не все те, що виражається словом й те що бачить око, – відчуває душа” – пише М.І. Драгоміров [1, 64]. Продовжуючи цю думку, Клаузевиц зауважує, що інтуїції, як правило, буває достатньо для дій військового керівника, але не достатньо для того, щоб “переконувати інших на нарадах” доказуючи при цьому правильність свого рішення [1, 19-20].

Отже, для аргументованого доведення іншим свого бачення тієї чи іншої ситуації, військовому керівнику необхідно в словарній формі викласти всі зв'язки і закономірності які лежать в основі прийняття рішення. Але для появи в інтуїції даного формулювання, його необхідно придбати додатковою роботою.

Досить цікавим на наш погляд є паралель, яку проводить Б.М. Теплов між інтуїцією науковця та інтуїцією полководця. В праці науковця, інтуїтивне рішення досить часто є лише “випередженням роботи мислення”, яка носить гіпотетичний характер й не вимагає швидкого розв'язання. У полководця ж його інтуїтивне рішення в більшості випадків повинно бути саме “кінцевим рішенням”, тому, що хід подій під час бою не завжди дозволяє обміркувати як поступити в тій чи іншій ситуації. Звичайно, подекуди і полководець користується інтуїтивним рішенням лише як гіпотезою, яка в подальшому повинна бути доведена або відхилена. Але учений може завжди дивитись на результати своєї інтуїції лише як на гіпотезу, тоді як полководець інколи (а це “інколи” буває досить часто) змушений дивитись на них як на “кінцеве рішення”. В момент прийняття рішення військовий керівник може й не мати розгорнутого, придатного для оголошення іншим словесного доведення правильності цього рішення, але для нього самого ця правильність повинна

бути бездоганною. Це один із доказів особливої “відповідальності” і високої складності роботи практичного розуму особистості військового керівника.

Про наглядний характер інтуїції говорить і той факт, що в якості її синоніма, як ми зазначали раніше, використовуються такі терміни як “духовне око”, “вірний погляд” та інші. Отже, психологічна своєрідність акту інтуїції саме в тому і полягає, що правильність рішення не стільки розраховується, скільки прогнозується.

Ця наглядність інтуїції досить тісно пов'язана з тією особливою роллю, яку в мисленні військового керівника відіграють просторові й часові моменти.

4. *Інтуїція військового керівника і відчуття місцевості.* Відчуття місцевості, тобто “здібність швидко і правильно скласти геометричне уявлення про будь-яку місцевість”, Клаузевіц називав “самою яркою, якщо не самою важливою рисою військового керівника” [2, 77].

Немає потреби коментувати цю цитату. Навряд чи можна переконливіше сказати про значення, яке в роботі військового керівника відіграють просторові уявлення і “відчуття місцевості”. Використовуючи дослідження в області просторової орієнтації Ф.М. Шемякіна [7], Б.М. Теплов описує у військових керівників два типа просторових уявлення: усвідомлення власного пройденого шляху (“карта-пересування”) і усвідомлення напряму руху при уявленні плану місцевості (“карта-огляд”). “Просторове мислення військового керівника повинно синтезувати сильні сторони обох типових форм просторового уявлення місцевості” [6, 326]. Надзвичайний дар просторової орієнтації, розуміння місцевості, читання топографічних карт, просторова пам'ять – завжди характеризували великих полководців.

Отже, психологічна природа інтуїції особистості військового керівника тісно пов'язана з високим розвитком просторових уявлень і просторового мислення. У бойовій обстановці, це дає можливість військовому керівнику подумки охопити всі просторові співвідношення, дозволяє “бачити” на деякій уявній карті, схемі, плані всі можливі комбінації дій в їх співвідношенні до всіх суттєвих особливостей місцевості.

5. *Інтуїція військового керівника і відчуття часу.* “На практиці відчуття часу відіграє важливу роль: – пише М.І. Драгоміров, – пропустили хвилину, і краща міра може привести до катастрофи. Війна це справа такту і хвилини; подекуди втрата хвилини буває рівносильна втраті партії” [1, 445-446].

На що ж може спиратись “відчуття” військового керівника, що здійснює вибір моменту, перебуваючи за межами поля битви. В порядку гіпотези Б.М. Теплов, зазначає, що важливу роль в даному аспекті повинно відігравати “часове уявлення”, тобто здібність з великою ймовірністю уявити перебіг подій в часі, зіставити в часі декілька різних напрямків, за окремими компонентами відтворити в уяві ритм протікання подій [6].

Отже, для військового керівника, не просто бажана, а вкрай необхідна

високорозвинута здібність як просторового так і часового уявлення. В його інтуїції вона відіграє важливу, а подекуди й провідну роль.

6. *Інтуїція – надмірно швидке, миттєве розуміння складної ситуації й знаходження правильного рішення.* Разом з тим воно можливе, не інакше, як в результаті тривалої, складної, клопіткої, підготовчої роботи. Іншими словами, інтуїція – це швидке рішення, що вимагає тривалої підготовки. Французький психолог Спайер (1927) інтуїцію розглядав скоріше як підсумок, а ніж як абсолютний початок.

Будь-який інтуїтивний процес передбачає підготовку, але характер цієї підготовки різний в роботі ученого і військового керівника. Останній не може подібно ученому, надмірно довго “розглядати свою проблему з усіх боків”. Типовим для військового керівника є той випадок, коли і сама проблема виникає вперше й саме в той момент коли вона повинна бути вирішена. Будь-який раптовий поворот подій, швидка зміна обстановки породжує нові проблеми, для вирішення яких військовому керівнику й потрібна інтуїція.

Отже, якщо учений готує інтуїтивне рішення, тривалий час працюючи над даною проблематикою, то військовий керівник готує себе, свій розум, до того, щоб мати можливість інтуїтивно розв'язувати нові, неочікувані й непередбачувані ним раніше проблеми.

Таким чином, інтуїція в професійному зростанні особистості військового керівника займає провідне місце й вимагає від нього відмінної військової підготовки, високої працездатності поєднаної з безперервною допитливістю, ґрунтовної інтелектуальної підготовки й різносторонньої культури думки. Іншими словами, інтуїція військового керівника є прямим результатом відповідної підготовки, тобто: накопичення значної кількості знань, своєрідної “готовності” цих знань до застосування на практиці й виробленого вміння вирішувати нові, раптово виникаючі задачі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Драгомиров М.И.* Избранные труды. Вопросы воспитания и обучения войск. – М.: Воениздат, 1956. – 687 с.
2. *Клаузевиц.* О войне. – М.: Воениздат, 1941. – Т.1. – Вид. 5. – С. 8-79.
3. *Клаузевиц.* О войне. – М.: Воениздат, 1941. – Т.2. – Вид. 3. – С. 300-307.
4. *Наполеон.* Избранные произведения. – М.: Воениздат, 1941. – Т.1. – С. 38-56.
5. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии. – М.: Учпедгиз, 1940. – С. 37-112.
6. *Теллов Б.М.* Ум полководца // Проблемы индивидуальных различий. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 252-344.
7. *Шемякин Ф.Н.* О психологии пространственных представлений // Ученые записки Гос. Ин-та психологии. – М., 1940. – Т.1. – С. 14-63.